

Dariusz Rakowski

Zabytkowe sanktuaria maryjne na Pomorzu Zachodnim jako atrakcje turystyczne

Ekonomiczne Problemy Usług nr 66, 297-313

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DARIUSZ RAKOWSKI

Uniwersytet Szczeciński

ZABYTKOWE SANKTUARIA MARYJNE NA POMORZU ZACHODNIM JAKO ATRAKCJE TURYSTYCZNE

Wstęp

W Polsce znajduje się wiele ważnych sanktuariów, do których pielgrzymują pątnicy nie tylko z Polski, ale i z zagranicy. Największymi ośrodkami pielgrzymkowymi związanymi z kultem maryjnym w Polsce są m.in.: Częstochowa, Kalwaria Zebrzydowska, Licheń, Łagiewniki, Niepokalanów. Aktualnie zarejestrowanych jest ponad 500 sanktuariów pielgrzymkowych. Należą one w zdecydowanej większości do Kościoła rzymskokatolickiego (98%). Około 430 z nich to sanktuaria maryjne, wśród których 200 posiada koronowane wizerunki Matki Bożej. Najczęściej odwiedzanym miejscem jest Jasna Góra (4–5 mln pielgrzymów w roku), na drugim miejscu znajduje się Kalwaria Zebrzydowska (ok. 2 mln pątników w roku), na trzecim zaś – Licheń, który odwiedza ponad 1 mln pielgrzymów w roku¹. W bardzo wielu sanktuariach, m.in. zachodniopomorskich, nie prowadzi się statystyk ruchu pielgrzymkowego, jedynie odnotowuje szacunkowo wzrost bądź spadek tego ruchu. W ścisłym związku z sanktuarium pozostaje pielgrzymowane jako charakterystyczny wyraz pobożności ludowej. W zdecydowanej większości sanktuaria nawiedzane są przez pielgrzymów, którzy realizują tylko cele duchowe, spełniając przy tym wiele aktów kultu. Można zatem stwierdzić, że nie byłoby pielgrzymek bez sanktuariów. Miejsca te odwiedzane są także przez rzesze turystów, którzy zainteresowani są jedynie zwiedzaniem tych miejsc, a więc przybywają w celach poznawczych. Głównym powodem odwiedzin są w tym przypadku głównie walory

¹ A. Jackowski, *Jasnogórskie pielgrzymowanie bez granic*, Częstochowa 2005, s. 61–62.

architektoniczne budowli sakralnych, przeszłość historyczna tych miejsc oraz forma obrzędów religijnych.

W artykule zwrócono szczególną uwagę na walory architektoniczne sanktuariów archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej jako zabytków sakralnych. Obecnie na terenie archidiecezji znajduje się sześć sanktuariów maryjnych. Są to: Brzesko, Choszczno, Resko, Trzebiatów, Szczecin i Siekierki.

Analizując budownictwo sakralne tych obiektów, należy zaznaczyć, że cztery świątynie, tj. w Brzesku, Choszcznie, Resku i Trzebiatowie, są kościołami zabytkowymi. Sanktuaria w Siekierkach i Szczecinie są przykładem współczesnego, nowoczesnego budownictwa sakralnego i dlatego w niniejszym artykule nie są brane pod uwagę.

1. Objaśnienia terminologiczne

Sanktuarium jest to miejsce sakralne, które dzięki nadzwyczajnemu objawieniu się mocy najwyższej, rozpoznanej i czczonej, ma szczególne znaczenie kultowe. Jest to miejsce kultu Bożego, miejsce wyjątkowej obecności Boga. Sanktuaria występują w różnych religiach. Wyróżnia się wśród nich dwa zasadnicze rodzaje:

- środowiska naturalne, do których należą: święte lasy, jaskinie, źródła, rzeki, jeziora, góry;
- świątynie budowane w najróżniejszych formach i stylach, wznoszone na pamiątkę danego objawienia czy też w celu oddania czci relikwiom, obrazom, przedmiotom².

Sanktuaria to miejsca, do których przybywają pątnicy i są one ich głównym celem podróży. W religii katolickiej sanktuaria nabierają szczególnego znaczenia, gdyż są one głównie przejawem kultu maryjnego. Sanktuaria maryjne zawsze stanowiły przeważającą liczbę (prawie 85%) wszystkich miejsc świętych³. W innych krajach świata, głównie w Azji i na Bliskim Wschodzie, istnieje bardzo duża liczba sanktuariów pierwszego rodzaju (środowiska naturalne). Przybywają tam niezliczone rzesze wyznawców. Przyjmuje się, że jednym z najstarszych sanktuariów w Europie jest megalityczny kamienny krąg w Stonehenge na terenie Anglii.

Termin „atrakcji turystycznej” wprowadził do literatury fachowej w 1972 roku Cohen⁴. Od tego czasu powstało wiele definicji tego fenomenu. W lapidarny sposób ujmuje atrakcje Lundberg – jako „cokolwiek, co zaciekawia turystów”; takie rozu-

² A. Mazur, *Turystyka pielgrzymkowa a turystyka religijna*, w: *Turystyka religijna*, red. Z. Kropiewski, A. Panasiuk, Szczecin 2010, s. 50–59.

³ *Sanktuaria i pielgrzymki – pątnictwo w Polsce po 1945 roku*, źródło: www.opoka.org.pl (10.12.2010).

⁴ E. Cohen, *Towards a Sociology of International Tourism*, „Social Research” 1972, 39:164–182.

mienie atrakcji podobne jest do prezentowanego w literaturze przedmiotu znaczenia waloru krajoznawczego⁵. Z kolei Goodall określa atrakcję w opisowy sposób: jako „miejsce charakterystyczne, często unikalne, np. naturalne środowisko, zabytek historyczny, takie wydarzenia jak festiwale i imprezy sportowe”⁶.

Wiele nowego do dyskusji nad istotą atrakcji turystycznych wnosi systemowa definicja McCannella. Zdaniem tego autora atrakcja turystyczna jest empiryczną relacją pomiędzy turystą, widokiem (*sight*) a oznaczniakiem (*marker*) – informacją dotyczącą miejsca⁷.

Obiekt (widok) nabiera charakteru atrakcji dopiero poprzez dodanie oznaczniaka. Oznaczniki mogą mieć zróżnicowaną formę generowania informacji, są to m.in.: przewodniki, tabliczki informacyjne, slajdy, odczyty. Rolę oznaczniaka może pełnić promocja obiektu, zresztą promocja i reklama są czynnikami kreującymi ciągle nowe atrakcje. Oznacznik odgrywa bardzo istotną rolę, gdyż atrakcji często nie dałoby się odróżnić od mniej sławnych obiektów, gdyby ich nie oznaczono.

Każda atrakcja turystyczna oznacza jakiś obiekt lub wydarzenie będące przedmiotem zainteresowania ze strony turystów oraz przyciągające ruch turystyczny. Każdy obiekt lub wydarzenie będące atrakcją turystyczną wyróżnia się następującymi cechami:

- przyciąga turystów;
- posiada rdzeń (*nucleus*), czyli cechę wyróżniającą ją spośród innych obiektów lub wydarzeń;
- posiada oznacznik (*marker*), czyli odpowiednie informacje o rdzeniu, dzięki którym turysta wie o istnieniu atrakcji (np. tablice informacyjne, opis w przewodniku lub innej publikacji)⁸.

Analizowane w tym artykule sanktuaria maryjne na terenie Pomorza Zachodniego oprócz tego, że posiadają walory architektoniczne, są przede wszystkim miejscami kultu religijnego. W miejscowościach tych obserwuje się zjawisko pielgrzymowania indywidualnego oraz grupowego. Niewielkie nasilenie ruchu pielgrzymkowego odnotowuje się w okresie wiosenno-letnim. Z sanktuarium ściśle związane jest pojęcie „pielgrzymka”, które pod względem etymologicznym jest dość złożone. W czasach starożytnych używano słowa *peregrinus* oznaczającego osobę podróżującą przez obce kraje⁹. Przyjmuje się, że dopiero od XII w. pojęcie pielgrzymowania (*peregrinatio*) rozumiano jako religijną praktykę odwiedzania miejsc świę-

⁵ D. Lundberg, *The Tourist Business*. Van Nostrand Reinhold, New York, 1985.

⁶ B. Goodall, *The Dynamics of Tourism Place Marketing*, w: *Marketing Tourism Places*, red. G. Ashworth i B. Goodall, Routledge, London 1990.

⁷ D. McCannel, *Turysta. Nowa teoria klasy próżniaczej*, Wyd. Literackie Muza, Warszawa 2002.

⁸ *Turystyka*, red. W. Kurek, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2007, str. 15–18.

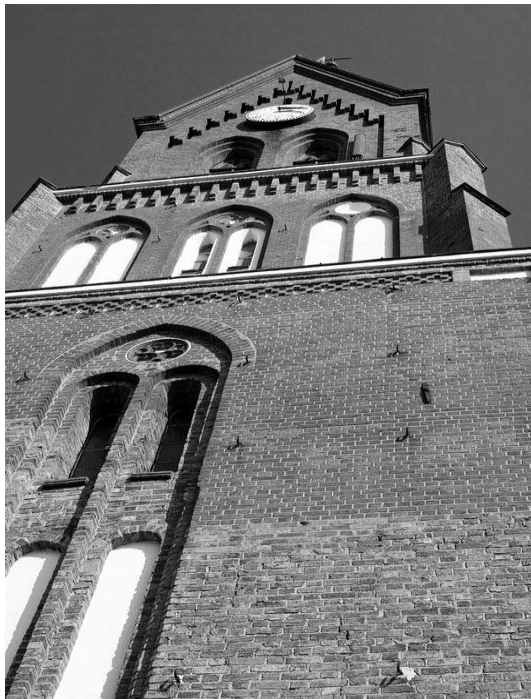
⁹ A. Jackowski, *Pielgrzymki oraz turystyka religijna – problemy terminologiczne*, w: *Turystyka a religia*, red. J. Bergiel, J. Żbikowski, Biała Podlaska 2003, s. 15.

tych¹⁰. W Polsce na początku XX w. w literaturze odnotowuje się pojęcia takie, jak: „pielgrzymstwo”, „peregrynacja”, „pątnictwo” lub „pątnik”, stosowane zamiennie z pielgrzymowaniem, pielgrzymką i pielgrzymem.

2. Walory architektoniczne zabytkowych obiektów sakralnych

Sanktuarium Matki Boskiej Reskiej

Kościół w Resku jest największym i najstarszym zabytkiem w mieście. Istnieje niewiele informacji o dziejach świątyni. Przypuszczalnie została zbudowana na przełomie XIV i XV w. Jest to gotycka trójnawowa budowla halowa (wszystkie nawy równej wysokości). Posiada trójboczne prezbiterium, do którego przylega zakrystia. W roku 1881 kościół otrzymał 67-metrową kwadratową wieżę składającą się z trzech wyraźnych członów, przykrytą stożkowym hełmem.

Rys. 1. Sanktuarium w Resku – widok na wieżę

Źródło: opracowanie T. Duda.

¹⁰ Ibidem, s. 16.

Kościół jest budowlą średniej wielkości, hala podzielona jest dwoma rzędami ośmiobocznych filarów. Nawa główna od prezbiterium oddzielona jest łukiem tęczowym. Świątynia posiada trzy wejścia – główne i dwa boczne. Na uwagę zasługują sklepienia krzyżowo-żebrowe w nawie głównej oraz gwiaździste w prezbiterium. Mury kościoła wsparte są przyporami¹¹.

Najstarszym elementem wyposażenia jest barokowy XVIII-wieczny prospekt organowy. Pozostałe wyposażenie pochodzi z okresu neogotyckiego, m.in.: ołtarz główny, ołtarze w nawach bocznych, ambona, konfesjonał i chrzcielnica.

W okresie reformacji w ciągu kilkuset lat w kościele działał zbor protestancki. Katolickie życie religijne zostało przeniesione do odległej o 6 km wsi Świąciechów, gdzie pracowały siostry boromeuszki prowadzące szkołę, szpital oraz nauczające religii. Życie religijne wspólnoty katolickiej w oparciu o Fundację św. Alojzego Gonzagi prowadzoną przez siostry wyróżniało się kultem Matki Bożej Niepokalanie Poczętej. Szczególnym kultem otoczono jej wizerunek namalowany przez nieznanego autora prawdopodobnie pod koniec XIX w. na płótnie o wymiarach 145 x 85 cm. Obraz przedstawia młodzieńczą Maryję trzymającą w ręku białą lilię, która jest znakiem niepokalanego poczęcia i dziewiczej czystości¹² (rysunek 2).

Rys. 2. Sanktuarium w Resku – obraz Matki Bożej Reskiej w ołtarzu głównym
Źródło: opracowanie T. Duda.

¹¹ Z.P. Cywiński, *Sanktuarium Matki Boskiej Reskiej*, w: „Wędrowiec Zachodniopomorski” 2002, nr 1(5), s. 33–34.

¹² K. Bon, *Uśmiechnięta Madonna w Resku i kustosz-malarz*, „Ecclesia” 2009, nr 3.

Podczas działań wojennych kościół i klasztor w Świąciechowie uległy zniszczeniu. Po wojnie życie religijne powróciło do Reska, gdzie przeniesiono ołtarz główny i boczne oraz obraz Matki Bożej, który przez wiele lat był niezauważalny, zawieszony na bocznej ścianie prezbiterium. Dzięki wieloletnim staraniom ks. Tadeusza Jaszkiwicza dopiero w 1977 roku obraz wrócił na właściwe miejsce do odnowionego ołtarza głównego. Od tego czasu Matkę Boską z tego obrazu nazwano Reską, a później Uśmiechniętą Madonną. Kult Matki Bożej Reskiej rozprzestrzenił się coraz bardziej.

W święto Zwiastowania Najświętszej Pannie Maryi, 25 marca 1993 roku, ks. abp Marian Przykucki usankcjonował istniejący kult, wydając dekret ustanawiający sanktuarium maryjne. Wydarzenie to wpłynęło także na wzrost ruchu pielgrzymkowego. Miejsce to nawiedza tysiące pielgrzymów nie tylko z Pomorza Zachodniego, ale także z całego kraju. Według szacunków kustosa – ks. dra Tadeusza Uszkiewicza – przybywa tu 40 pielgrzymek rocznie. Lokalną tradycją stało się pielgrzymowanie młodzieży akademickiej po zakończeniu letniej sesji egzaminacyjnej – najpierw pociągami ze Szczecina do Łobza, a dalej na pieszo do Matki Boskiej Reskiej¹³.

Sanktuarium Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Choszcznie

Sanktuarium zostało utworzone 8 grudnia 1993 roku przez abpa Mariana Przykuckiego. Motywacją ustanowienia lokalnego *loca sacra* (translokacja kultu) było stwierdzenie faktu kultu Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Choszcznie, a także troska o dalszy rozwój kultu Najświętszej Maryi Panny w archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej oraz pragnienie zaradzenia duchowym potrzebom wiernych¹⁴.

Od momentu powstania świątyni do czasów reformacji praktykowany był tutaj kult Matki Bożej. Licznie przybywający ludzie prosili o wstawiennictwo i potrzebne łaski¹⁵.

Kościół farny powstały w połowie XIV w. jest świątynią orientowaną, zbudowaną z cegły (rysunek 3). Bryła składa się z trzech elementów: trójnawowej hali, niższego trójbocznego prezbiterium i czworobocznej wieży dostawionej do korpusu nawowego. Wieża pochodzi z około 1400 roku i podzielona jest wyraźnie na cztery piętra wyodrębnione za pomocą fryzów i rzędów blend (rozmessezone horyzontalnie). Wieża zwieńczona jest namiotowym dachem i ma wysokość 72 m. W korpusie świątyni przeważa natomiast wertykalizm detali architektonicznych. We wschodnim szczycie widocznych jest 20 ostrołukowych blend. Część nawowa i prezbiterium przykryte są dwuspadowym dachem. W drugiej połowie XIX w. do prezbite-

¹³ Ibidem.

¹⁴ Dekret abpa Mariana Przykuckiego ustanawiający Sanktuarium Matki Boskiej Nieustającej Pomocy w Choszcznie z 8 grudnia 1993 r., „Prezbiterium” 21(1993), nr 11–12, s. 332–333.

¹⁵ Z.P. Cywiński, op.cit., s. 3–4.

rium od strony południowej dobudowano zakrystię. W jej sąsiedztwie w południowo-wschodnim narożniku nawy bocznej znajduje się ośmioboczna wieżyczka. Fasadę zachodnią budowli zdobią dwie ośmioboczne wieżyczki ze stożkowymi hełmami, dobudowane po obu stronach wieży głównej w połowie XIX w.

Rys. 3. Sanktuarium w Choszcznie – widok ogólny

Źródło: opracowanie J. Leśniański.

Ważne elementy architektury znajdują się także wewnątrz świątyni, która jest trójnawową halą. W nawach występują sklepienia gwiaździste, w prezbiterium krzyżowo-żebrowe, a w zakrystii krzyżowe. Z najstarszego oryginalnego wyposażenia pozostało bardzo niewiele. Na uwagę zasługują:

1. „Drzewo Jessego” rzeźbione w terakocie z ok. 1350 roku – jest to ikono-graficzne przedstawienie genealogii Chrystusa w kształcie drzewa wyrastającego z postaci Jessego (ojca króla Dawida). Z kłody drzewa wyrasta winorośl, wśród której znajduje się 21 żydowskich przodków Chrystusa. Centralną część kompozycji zajmuje Pasja – Ukrzyżowany Chrystus, po bokach postacie Maryi i św. Jana. Choszczeńskie przedstawienie Drzewa Jessego jest rzadkością na skalę europejską.
2. Wapienna płyta epitafijna choszczeńskiego burmistrza M. Rebentischa z 1575 roku.
3. Epitafium wykonane z piaskowca dla fundatorki dachu kościoła Elizabeth von Schack z 1787 roku.

Rys. 4. Sanktuarium w Choszczynie – obraz Matki Bożej Nieustającej Pomocy

Źródło: opracowanie J. Leśniański.

Współczesne elementy wyposażenia wykonano po II wojnie światowej. Warto zwrócić uwagę na nowoczesne tabernakulum, ołtarz główny i chrzcielnicę ze sztucznego kamienia pochodzącą z drugiej połowy XIX w. Ściany prezbiterium zajmuje malowidło ścienne z 1957 roku autorstwa P. Padée z Poznania, przedstawiające sześć cudów z życia Chrystusa. W nawie głównej na belce tęczowej z 1865 roku znajduje się współczesny krzyż i rzeźby dwóch postaci wykonane przez A. Trajkiewicza.

W nawach bocznych choszczeńskiej świątyni znajdują się dwa ołtarze według projektu M. Witalisa. W ołtarzu nawy bocznej północnej znajduje się czczona kopia obrazu matki Boskiej Nieustającej Pomocy przywieziona z kościoła św. Alfonsa w Rzymie na Wzgórzu Eskwilińskim, w nawie południowej zaś – ołtarz z obrazem Miłosierdzia Bożego¹⁶.

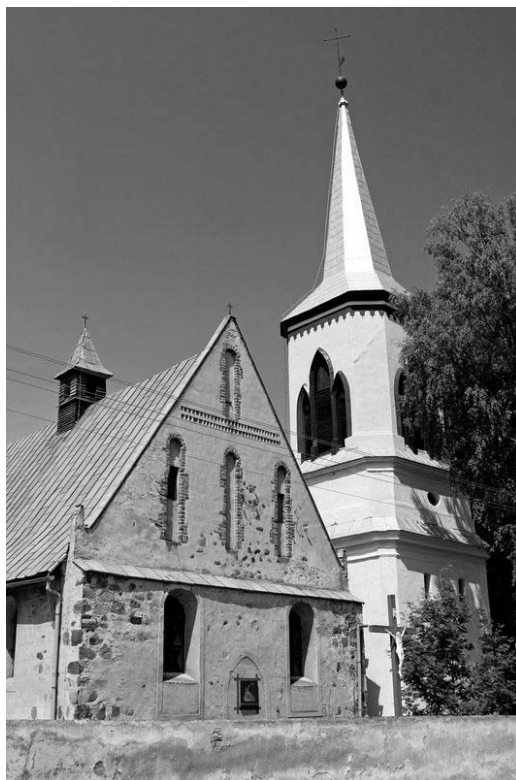
Na chórze znajdują się piętnastogłosowe organy z dwoma manualami z 1959 roku. Oryginalny instrument nie przetrwał zniszczeń ostatniej wojny. Na wieży kościoła znajdują się trzy dzwony. Najstarszy, średniej wielkości, pochodzi z 1660

¹⁶ E. Marciniak, *Podręczny przewodnik po sanktuariach i miejscach pielgrzymkowych*, Włocławek 2004, s. 536–537.

roku, duży dzwon z roku 1911, a mały został przeniesiony ze zniszczonego kościoła w Wardyniu.

Sanktuarium maryjne w Brzesku

Głównym motywem ustanowienia sanktuarium w Brzesku¹⁷ była żywa aktywność religijna lokalnej społeczności Pomorza Zachodniego. Sanktuarium powstało 8 grudnia 1992 roku na podstawie dekretu abpa Mariana Przykuckiego¹⁸.

Rys. 5. Sanktuarium w Brzesku – widok ogólny.

Źródło: opracowanie T. Duda.

Pochodzący z drugiej połowy XIII w. kościół został zbudowany z polnych granitowych kamieni. Ma on charakter salowy w formie prostokąta o wymiarach 28

¹⁷ Brzesko – wieś położona w północno-zachodniej Polsce, około 10 km na wschód od Pyrzyce, przy drodze nr 122 Pyrzyce – Dolice – Suchań dochodzącej do drogi nr 10, na odcinku Stargard Szczeciński – Wałcz.

¹⁸ Dekret abpa Mariana Przykuckiego potwierdzający istnienie sanktuarium maryjnego w Brzesku z 8 grudnia 1992 r., w: „Prezbiterium” 20(1992) nr 11–12, s. 328–329.

m x 10 m, szczyty wykonane z cegły, częściowo otynkowane¹⁹. Na przestrzeni wieków kościół ulegał licznym przebudowom (otwory okienne, ściana zachodnia, kruchta, zakrystia), szczyt wschodni pozostał nienaruszony do obecnych czasów. Pod koniec XIX w. zatynkowane zostały barokowe malowidła ścienne, do dziś zachowały się jedynie ich niewielkie fragmenty. Obok kościoła znajduje się barokowa wieża zwieńczona spiczastym hełmem zaprojektowana przez berlińskiego architekta Friedricha Schinkela. Została ona wzniesiona w latach 1815–1857²⁰.

We wnętrzu kościoła znajduje się wiele cennych zabytków sakralnych. Obecny renesansowy ołtarz ma formę szafkowego tryptyku. Główna szafa ołtarzowa ma 187 cm wysokości i 230 cm szerokości. Najcenniejszym zabytkiem jest gotycka figura brzeskiej Madonny z Dzieciątkiem. Jest to drewniana polichromowana rzeźba z początków XV w. (rysunek 6).

Rys. 6. Sanktuarium w Brzesku – Figura Madonny z Dzieciątkiem

Źródło: opracowanie T. Duda.

Autor i pochodzenie tej figury nie są znane, jednak przypuszcza się, że jest to kopia kamiennej rzeźby Madonny z katedry w Lubece. Figura brzeska ma 148 cm

¹⁹ J. Żelawski, *Opowieść o Brzeskiej Madonnie*, Instytut Teologiczny Księży Misjonarzy, Kraków 2008, s. 47.

²⁰ Ibidem, s. 52–53.

wysokości i przedstawia Maryję piastującą na lewej ręce Dzieciątko, a w prawej trzymającą berło jako symbol władzy królewskiej. Dzieciątko trzyma w dłoniach złote jabłko – symbol władzy królewskiej nad światem. Rzeźba reprezentuje typ Niewiasty Apokaliptycznej stojącej na półksiężycu i deptającej głowę szatana. Madonna posiada uśmiechnięty i dobrotliwy wyraz twarzy, ubrana jest w długą szatę oraz szeroki złożony płaszcz spięty pod szyją.

W zamykanych skrzydłach ołtarza znajdują się piękne figury 12 apostołów. Poniżej ołtarza umieszczona jest predella, czyli płaskorzeźba Ostatniej Wieczerzy²¹.

Po zamknięciu bocznych skrzydeł ołtarza widocznych jest osiem malowideł przedstawiających sceny męki Chrystusa.

W kościele uwagę zwraca także renesansowa bogato złożona ambona, ozdobiona pięknymi rzeźbami Ewangelistów. Pod wizerunkiem każdego z nich wpisano jego imię, a poniżej biblijny werset. Na słupie wspierającym ambonę widnieje inskrypcja w języku łacińskim. W koronie baldachimu ambony znajdują się olejne malowidła fundatorów kościoła i postaci Chrystusa. Ambonę i ołtarz wykonał ludowy artysta Michał Haentz z Choszczna²².

Niezwykłym zabytkiem brzeskiej świątyni jest jej strop, określany przez wielu znawców sztuki jako „klejnot sztuki snycerskiej”. Jest to dzieło robotnika pracującego w młynie wodnym – Michała Pahla. Na drewnianym sklepieniu można podziwiać kunsztownie namalowane postacie aniołów z instrumentami muzycznymi i gałązkami palm. Liczne wstęgi zawierają biblijne wersety w języku łacińskim. Jako protestant artysta w swoim dziele zawarł dwa tematy charakterystyczne dla sanktuariów maryjnych. Temat maryjny umieścił nad ołtarzem, a temat chrystologiczny w centralnej części sufitu. Na uwagę zasługuje fakt, iż jeden z aniołów znajdujących się nad chórem ma szarfę z jedynym napisem w języku polskim: „Przez Maryję do Jezusa”²³.

Kościół w Brzesku składający się z ołtarza, ambony i empory organowej posiada oryginalny i rzadki wystrój wnętrza, przez co jest niezwykle wartościowym i unikatowym zabytkiem nie tylko na Pomorzu Zachodnim, ale również w Polsce.

Oprócz licznie przybywających pielgrzymów sanktuarium zwiedzają także turyści odwiedzający pobliski park dendrologiczny w Przelewicach. Według szacunków ks. J. Żelawskiego, stanowią oni 20% wszystkich odwiedzających. Do Brzeska przybywają pątnicy indywidualni, jak też zorganizowane grupy pielgrzymów, głównie w soboty i niedziele w okresie letnim.

Oprócz sanktuarium pielgrzymi odwiedzają też strumień Jordan związany z kultem św. Ottona z Bambergu, który właśnie tutaj dokonał pierwszego chrztu na Pomorzu Zachodnim, a później udał się do Pyrzyc. Miejsce to znajduje się 300 m

²¹ Ibidem, s. 48–49.

²² Ibidem, s. 50.

²³ Ibidem, s. 52.

od sanktuarium. Za dwa lata planowana jest koronacja brzeskiej Madonny, niezwyklej i jedynej tego typu figury na Pomorzu Zachodnim²⁴.

Sanktuarium Macierzyństwa Najświętszej Maryi Panny w Trzebiatowie

Sanktuarium maryjne w Trzebiatowie jest najmłodszym w metropolii szczecińsko-kamieńskiej (rysunek 7). Jest ono także określane mianem sanktuarium archidiecezjalnego. Erygowane zostało w dniu 7 października 1996 roku przez abpa Mariana Przykuckiego, który oficjalnie potwierdził istniejący tu od 1867 roku kult maryjny. Dzięki stanowczej i zdecydowanej postawie ówczesnych mieszkańców zachował się oryginalny obraz, który przetrwał reformację i pozostał w kościele aż do czasów, kiedy świątynia ponownie przeznaczona była do sprawowania kultu katolickiego. Jednak w okresie reformacji obraz Maryi przeniesiono z ołtarza głównego na boczną ścianę i przysłonięto go płótnem, na którego tle usytuowano krzyż.

Rys. 7. Sanktuarium w Trzebiatowie – widok prezbiterium.

Źródło: opracowanie T. Duda

Po zakończeniu II wojny światowej obraz Matki Bożej ponownie został umieszczony przez zasiedlających te ziemie Polaków w ołtarzu głównym. Wierni w Trzebiatowie czczą obraz pod wezwaniem Matki Bożej Łaskawej, który został koronowany na prawie diecezjalnym 20 maja 2006 roku. Twórcą tego dzieła jest

²⁴ Wywiad ustny z ks. J. Żelewskim, kustoszem brzeskiego sanktuarium.

Ernest Deger – bardzo uznany przedstawiciel katolickiego malarstwa kościelnego. Malowidło przedstawia Matkę Bożą z wieńcem gwiazd nad głową, długimi włosami, księżycem pod stopami, lewą ręką podtrzymującą Dzieciątko Jezus. Obraz o wymiarach 3 m x 1,3 m powstał w 1867 roku. Podobne dzieła tego artysty można podziwiać w muzeach diecezjalnych w Kolonii i Düsseldorfie²⁵.

Budowę kościoła parafialnego w Trzebiatowie zakończono w 1370 roku. Jest to gotycka świątynia, która na przestrzeni dziejów wielokrotnie była przebudowywana; największa przebudowa miała miejsce w latach 1865–1867. W wyniku tych działań zniszczono oryginalny gotycki wystrój i zastąpiono go stylem neogotyckim. Bryła ma formę trzynawowej hali z wyodrębnionym prezbiterium, wieżą zachodnią i zakrystią. Najstarszą częścią budowli jest prezbiterium, które w rzucie tworzy ośmiobok. Wysmukłą bryłę wzniesiono z cegły w układzie wendyjskim²⁶. Całkowita długość kościoła wynosi 72 m, a szerokość 28 m. Na uwagę zwiedzających zasługują gotyckie okna o ostrołukowym wykroju z laskowaniem oraz profilowane kształtką o rozglifionych ościeżach. Całość kompozycji dopełniona została przez profilowane gzymsy: cokołowy, okapnikowy i koronujący oraz towarzyszące im maswerkowe fryzy. Wnętrze przykryto sklepieniem krzyżowo-żebrowym. Sklepienia nakryto dwuspadowym dachem wielobocznie łamanym nad wschodnim zamknięciem. W ścianach zewnętrznych i wewnętrznych zamknięcia prezbiterium znajdują się blendy z maswerkowym wypełnieniem. Zachodnią granicę przestrzeni prezbiterialnej wyznacza łuk tęczy z zachowaną na podłuczcu polichromią przedstawiającą postacie proroków starotestamentowych z banderolami, umieszczone w medalionach z wici roślinnej²⁷.

Korpus nawowy założony na planie prostokąta ma formę trójnawowej hali. Nawy podzielone na cztery prostokątne przęsła oddzielone są od siebie arkadowymi ostrołukami z bogatym profilowaniem i polichromią na podłuczach. Spoczywają one na trzech parach ośmiobocznych gładkich filarów i dwóch parach półfilarów z profilowaną strefą kapitelową i cokołową. Filary wspierają rozpostarte nad przęsłami sklepienia gwiazdźdźiste i więźbę dachową. Do ścian zewnętrznych naw bocznych w XIX w. dostawiono drewniane empyry wsparte na słupach. Wiodą nań kamienne schody kręcone, znajdujące się wewnątrz ceglanych ośmiobocznych wieżyczek z portalowym wejściem. Od strony wschodniej bryła korpusu nawowego zwieńczona jest trójkątnym szczytem rozczłonkowanym wąskimi, ostrołukowymi

²⁵ G. Wejman, *Kult maryjny w Trzebiatowie*, „Prezbiterium” 34 (2006), nr 5-6, s. 192; E. Marciniak, *Podręczny przewodnik po sanktuariach i miejscach pielgrzymkowych*, Włocławek 2004, s. 546–547.

²⁶ Układ wendyjski (słowiański) – w Polsce w XIII w., znikł ostatecznie w 1420 roku; składa się z dwóch powtarzalnych warstw cegieł, w których dwie wozówki przedzielone są jedną główką.

²⁷ www.architektura.pomorze.pl, (10.12.2010).

blendami. Do wnętrza korpusu nawowego wiodły dwa zewnętrzne wejścia portalo-we. Obecnie jedynym wejściem jest portal północny²⁸.

Warto także wspomnieć o wieży kościelnej, którą zbudowano w stylu gotyckim – z cegły na planie prostokąta. Ściany wieży, podobnie jak ściana szczytowa części nawowej, ozdobiona jest blendami. Masyw wieżowy ma wysokość 99 m. Wieża ta w przeszłości pełniła funkcję latarni morskiej. Trzebiatowskie sanktuarium posiada jeden z najstarszych dzwonów w Polsce pochodzący z 1399 roku. Drugi dzwon – „Maria” – pochodzi z 1515 roku, jego wykonawcą był mistrz Rose Lutke z Bielefeld. Ten wyróżniający się wspaniałym dźwiękiem dzwon jest bogato zdobiony motywami roślinnymi oraz wizerunkami Chrystusa Zbawcy Świata i Maryi Panny²⁹.

Teren kościoła otoczony jest XIX-wiecznym ceglany murem z bramami w postaci ośmiobocznych wieżyczek i furtami. Porasta go stary drzewostan.

We wnętrzu świątyni uwagę zwraca bogaty i oryginalny wystroju. Znajdujący się w prezbiterium ołtarz główny o formie architektonicznej został wykonany w XIX w. (rysunek 8). W środkowej części ołtarza, w ostrołukowym portalu, umieszczono obraz pędzla Ernesta Degera z Düsseldorfu (1809–1885).

Ołtarze boczne, neogotyckie, o formie architektonicznej, zlokalizowane są przy wschodnich ścianach naw bocznych i poświęcone Jezusowi Miłosiernemu i św. Antoniemu.

Ambona neogotycka ufundowana w latach 1865–1867 prezentuje styl architektoniczny. Umieszczono ją przy filarze międzynawowym. Jej ośmioboczny korpus został wsparty na filarze zdobionym kolumnkami i wimpergami. Schody z arkadową balustradą owinięte są wokół filara. Baldachim ambony ma formę gotyckiej wieży.

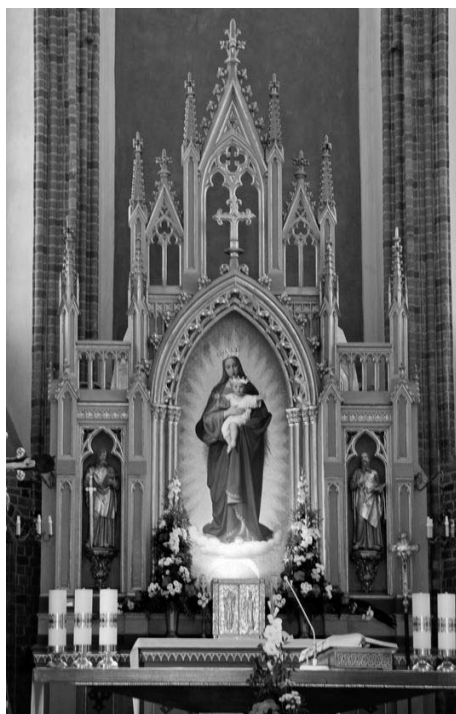
Stalle pochodzące z 1867 roku wykonał Lutke Rose. Mają one formę neogotycką – bez klęczników, z architektonicznymi baldachimami, i umieszczone są przy ścianach północnej i południowej prezbiterium.

W świątyni pozostały też resztki stall renesansowych wyrzeźbionych w płaskim reliefie z bogatą ornamentyką. Obecnie stoją one przy północnej i południowej ścianie naw bocznych.

Dziewiętnastowieczne emporia zlokalizowane są przy ścianach naw bocznych i wsparte na słupach. Empora chórowa i muzyczna znajduje się przy ścianie zachodniej nawy głównej i również jest wsparta na słupach.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem.

Rys. 8. Sanktuarium w Trzebiatowie – ołtarz główny

Źródło: opracowanie T. Duda.

Niezwykłym zabytkiem znajdującym się w kościele są organy, które zaprojektował Johann August Wilhelm Grüneberg ze Szczecina. Po śmierci mistrza prace dokończyła firma Schulze. Instrument szczęśliwie przetrwał do obecnych czasów. Ostatnio przeprowadzony został jego gruntowny remont. Zwiedzając tę piękną świątynię, można zauważyć liczne epitafia i płyty nagrobne.

W latach wcześniejszych sklepienia, żebra sklepienne, podłucza arkad i łuk tęczyowy pokrywały polichromie. W XIX w. zostały one zamurowane bądź zamalowane. Niektóre z nich odtworzono. Szczególnie ciekawie prezentuje się kompozycja figuralna łuku tęczyowego przedstawiająca pierwotnie dziesięć postaci: króla Dawida oraz proroków: Izajasza, Jeremiasza, Daniela, Ozeasza, Joela, Amosa, Jonasza, Habakuka i Sofoniasza. Po roku 1990 w nieznanymi okolicznościach i bez wiedzy konserwatorów domalowane zostały po obu stronach postacie świętych: biskupa Ottona, Stanisława Kostki, ojca Kolbego, Urszuli Ledóchowskiej oraz błogosławionego Rafała Kalinowskiego.

Witraże w oknach prezbiterium ufundowane zostały w 1867 roku przez króla Wilhelma I. Wykonał je L. Müller z Berlina według projektu Aleksandra von Quasta (ówczesnego konserwatora zabytków)³⁰.

Podsumowanie

Sanktuaria maryjne na Pomorzu Zachodnim są interesującymi zabytkami sakralnymi pod względem architektury oraz historii miejsca. Posiadają one rzadkie i oryginalne rozwiązania artystyczne związane z ich wyposażeniem, np. w Brzesku i Trzebiatowie.

Przeszłość historyczna tych ziem udowadnia, że nie istniały tutaj miejsca przypisane do faktów nadprzyrodzonych. Dlatego nowo powstałe sanktuaria związane były z aktywnością religijno-społeczną wiernych (Brzesko, Resko, Trzebiatów) oraz translokacją kultu (sanktuarium w Choszczynie).

Wysoka wartość historyczna i architektoniczna omówionych budowli sakralnych znajduje potwierdzenie w liczbie pielgrzymów i turystów odwiedzających te miejsca. Dowodem uznania znaczenia tych czterech sanktuariów dla dziedzictwa kulturowego jest także wpis do Rejestru zabytków, dokonany przez wojewódzkiego konserwatora zabytków w Szczecinie.

Zaprezentowane kościoły są bez wątpienia atrakcjami turystycznymi, które należałoby polecać jak najliczniej przybywającym tam pielgrzymom i turystom.

HISTORIC MARIAN SANCTUARIES ON THE WESTERN POMERANIA AS TOURIST ATTRACTIONS

Summary

The article presents problems concerning the historic architectural qualities of Marian sanctuaries located in the region of West Pomerania. We present four Marian shrines, historic buildings, which are classified as local sanctuaries, and of which each has a distinct character. Their historical value is of highest importance. In each case, the shrines represent the oldest and the most impressive historic objects in the locality. Besides typical pilgrims visiting the sanctuaries for religious purposes, many tourists come to these places, driven by other reasons, usually out of curiosity.

The paper aims to describe the historical value of these places, which translates into the tourist attractiveness. Church buildings are usually a strong tourist attraction,

³⁰ www.trzebiatow.eparafia.pl, (12.12.2010).

but small and little-known villages need more publicity. Besides their high symbolic value, churches that are deemed sanctuaries are also important for the culture.

West Pomerania hosts many interesting and historical objects; the presented shrines, however, not only are great architectural monuments, but are also places of fascinating history connected with the history of West Pomerania and Poland.

Translated by Dariusz Rakowski